

Géczi János (Veszprém)

Az enciklopédikus Plinius a rózsákról

Monok Istvánnak szeretettel

Az antikvitás természettudománya többnyire az agronómia és a medicina gyakorlata mentén problematizálta kérdéseit, másrészt válaszai megszületéséhez felhasználta a kortárs társtudományok/bölcseletek, mindenekelőtt a filozófia ismereteit.¹ A rózsza esetében kertészeti-agronómiai keretek között vetődnek fel a növényvel kapcsolatos problémák, ugyanakkor ez esetben a növényhasználat indoklására az arisztotelészi–theophrasztoszi hagyomány teremt alkalmat.² Ugyanis a növényeket vegetatív lélekkel ellátottnak tudják, s az, hogy elemi világi valamennyi dolga rendelkezik (ha nem is azonos mértékű és milyenségű) lélekkel, a megnyilvánuló tulajdonságok mentén rokoníthatóvá teszi azokat egymással. A lélektartalom mértékére, a szellemvilághoz fűződő kapcsolatra utal a fény, a meleg, illetve a velük társított piros szín az, amelynek léte a rózsát oly sajátos szerephez juttatja.³

Arról a sokféle növényről, amelyet a rómaiak életükhöz, gazdálkodásukhoz, kultuszaikhoz és mindenekelőtt táplálkozásukhoz nyersanyagként felhasználtak, legyenek lakhelyeiken őshonosak vagy idegen, netán messzi tájakról származóak, Cato, Varro, Columella, Plinius és Vergilius művei révén tudunk a legtöbbet.⁴ Az emberi szempontból kitüntetett (táplálkozási, medicinai vagy szakrális) szerepű élőlényeknek 500 körüli a számuk, s köztük alapvetők és ritka, speciális alkalmakra szolgáló, sajátos értékeket képviselők is megtalálhatók. Mindezek között háromnak, az olajfának, a szőlőnek és a gabonának csoportjának a római kultúrában kiemelkedő szerep jutott, emiatt civilizációs élőlényeknek tekintjük ezeket. De civilizációs növény-e a rózsza is? Ahhoz, hogy válaszunkat megfogalmazzuk, át kell tekintenünk, milyen módon hasznosította ez a civilizáció a rózsát (azokat a *Rosa*-fajokat, amelyeket rózsának nevez, s amelyek biológiai mibenlétéről oly kevés és megbízhatatlan az ismeretünk), s milyen módokon hivatkoztak rájuk.⁵

Lucius Junius Moderatus Columella (4–70) és Caius Plinius Secundus (23/24–79) egyaránt az 1. században élt. Columella a római mezőgazdaság kiemelkedő alakja, Plinius pedig polihisztor, aki nem szakismerete mélységével, hanem enciklopédikus látókörével kápráztatta el olvasóit. Ők maguk – bár kortársak – egymásról nem írtak nyíltan semmit. Ez azért is érdekes, mert Pliniusnak több könyve is úgy foglalkozott az agronómiával, illetve a természet és vadon élő növényekkel, hogy közben kortárs és korábban élt szerzők és műveik százát említette, s nem

¹ G. ERDMANN, *Geschichte der Entwicklung und Methodik der biologischen Wissenschaften*, Berlin, 1958; Markus MÖBIUS, *Geschichte der Botanik von den ersten Anfängen bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1968; Charles SINGER, *A short History of Biology*, London, 1961.

² A. G. MORTON, *Pliny on Plants: His Place in the History of Botany = Science in the Early Roman Empire: Pliny Elder, his Sources and Influence*, eds. Roger FRENCH, Frank GREENAWAY, London–Sidney, 1986, 86–97; THEOPHRASTOS, *Historia plantarum*, ed. G. P. GOOLD, Cambridge, Harvard University Press, 1980.

³ Francis Joseph COLE, *A History of Comparative Anatomy from Aristotle to the 18. century*, London–New York, 1944; Christopher THACKER, *The History of Gardens*, London, University of California Press, 1979, 1985.

⁴ Frederick Simon BODENHEIMER, *History of Biology*, London, 1958; Marcus Porcius CATO Maior, *De agricultura: A földművelésről*, ford. KUN József, Bp., Akadémiai, 1966; Lucius Iunius Moderatus COLUMELLA, *De re rustica: A mezőgazdaságról*, ford. HOFFMANN Zsuzsanna, Szeged, Lectum, 2005; GRÜLL Tibor, *A Római Birodalom ökológiai hatásai*, Magyar Tudomány, 2013/9, 1026–1034; MORTON, i. m.; C. PLINII Secundi, *Naturalis historiae libri XXXVII*, rec. Ludovicus JANUS, Lipsiae, Teubner, 1856–1870; Rudolph E. SIEGEL, *Galen's System of Physiology and Medicine*, Basel–New York, 1968; VARRO, M. TERENTIUS, *De re rustica*, ford. KUN József, Bp., 1971; Georg GÖRZ, Lipsiae, Teubner, 1929; P. VERGILII Maronis *Opera*, ed. Gualtherius JANELL, Lipsiae, Teubner, 1920.

⁵ Edwards GORDON, *Wild and Old Garden Roses*, New York, Hafner Press, 1975; Georg HARIG, *Biologische Wissenschaft und Naturphilosophie in der antiken Sklavereigesellschaft* = Ilse JAHN, Rolf LÖTHER, Konrad SENGLAUB, *Geschichte der Biologie*, Jena, 1982, 47–103; *Ancient Roman Gardens*, eds. Elisabeth Blair MACDOUGALL, Wilhelmina JASHEMSK, Washington, 1981; Roger PHILIPS, Martyn RIX, *The Quest for the Rose*, London, BBC Books, 1993, 21; Jerry STANNARD, *Medicinal Plants and Folk Remedies in Pliny*, *Historia Naturalis*, 1982/4, 3–23; K. L. STOCK, *Rose books: A bibliography of books and important articles in journals in the genus Rosa = English, French, German and Latin, 1550–1975*, privately published by the compiler; distributed by Wheldon & Wesley, 1984; THACKER, i. m.

egyszer hivatkozta is. Columella és Plinius között szakmai ellentét feszülhetett, s ennek köszönhetően ellenszenvvel viseltettek egymás iránt. Kortársaik számára ugyan mindkettőjük tekintélye kétségtelen; a hatalom és a civilizáció alapjául mind a római, mind az azt megelőző görög világ mezőgazdaságon alapuló gazdálkodását tekintették, azonban egészen eltérő módon viszonyultak a hagyományos terményekhez, az állat- és növénykultúrához, s különösen másként vélekedtek a földbirtokok gondozásáról. Columella körültekintő szakember és gyakorló mezőgazdász, ezzel szemben Pliniusban a rendszerező, nagy műveltségű gondolkodót értékeljük. S ugyan mindketten a római életerények követői, Plinius szerint például a kimerült föld aprólékos gondozása akár hátrányt okozhat a birtokosának, Columella ellenben az eddig ismeretlen földművelési gyakorlatok elfogadását szorgalmazta. Ennek a szemléletbeli különbségnek a következménye, hogy Columella *A mezőgazdaságról (De re rustica)* című, 12 kötetes szakkönyvében Pliniushoz képest szinte semmit sem beszél rózsákról, nyilván, mert nem hitt jelentős gazdasági hasznukban, s talán a rózsák igényelte bívelődést sem a római erényeknek megfelelőnek tartotta. Már-már mellékesen megjegyzi, hogy létezik sárga rózsza,⁶ hogy a növény termesztése a díszkertbe való, hogy a paestumi rózsákat ágyásokban nevelik és Bacchushoz, illetve a múzsákhoz illőek,⁷ továbbá, hogy összetett anyagokból előállított gyógyszerhez – a panaceához⁸ – a telt szíromkoronájú rózsza felhasználható. Columella sem ebben nem mond semmi újat, sem abban, hogy a rózsát a korán viruló növények közé sorolja. *A fákról (De arboribus)* című művében a dísznövények kapcsán az a legfontosabb megjegyzése, hogy a rózsát a szaporításához lábnyi mély barázdába szükséges ültetni.⁹ Annyi azonban e kevés adatból is kiderül, hogy a növény lehetséges hasznai közül egyszer a szakrális, másszor pedig a medicinális ok világlik elő. Plinius *Természettörténet (Naturalis Historia)* címet viselő, 37 egységből álló könyvében a rózsákat érintő leírásaiból, illetve apró megjegyzéseiből azonban e használati okok nemcsak árnyaltabbá váltak, de ki is egészültek.

A *Naturalis Historia* két kultúra, a görögség és a latinitás erősen eltérő két világképének a lenyomata. Arisztotelészi eredetű, ahogyan a kompilátor szerző a világot strukturálja, megkülönböztetve a csillagvilágot az elemi világtól. Az elemi világon belül három egységet, az ásványok, a növények és az állatok országát különíti el. Azonban a római szemlélet következménye az, hogy az elemi világ három egységének gyakorlati haszna felértékelődik, legyen az akár agronómiai vagy gyógyszerészeti jellegű. A sok kötet mindegyike jól körbehátrólt témakörökből áll, s a teljes könyv magában foglalja a kozmológiát, a négy őselem vegyülékéből képzett elemi világ szintjeit, s úgy épül koherens, a világképet is megjelenítő szerkezetűvé. Plinius a sztoikus filozófia követője lévén, a világot isteni erőtől áthatott egységnek tekinti, amelyben az ember az önzetlenül gondoskodó Földanya jótéteményeit élvezzi. Ebben a világban a természet, s azon belül az élőlények megjelenései, megnyilvánulásai szüntelenül követendő példákat nyújtanak az értelmes ember számára. A föld is azért termi a gyógynövényeket, hogy gondját viselje az emberiségnek. A *Naturalis Historia* érzékletesen jeleníti meg a természet centrumában álló ember lehetséges szerepét, és az általa felhasználható élőlények tömegét. S az is megfelel a rómaiak gyakorlatias észjárásának, hogy Plinius külön könyveket írt a természetből nyert gyógyszerek bemutatására, s köztük ott található a humorálpatólogiai szemlélet nyomán a tűz őselem tulajdonságait képviselő rózsza is.

Az embert támogató univerzumból szóló, minden korábbi ismeretet összegezni kívánó, szerkezetében is komplex mű centrumába a botanika került. Nem véletlenül, hiszen a római világ alapvetően a növények használatára épült. A növényteni tudás többsége Arisztotelész tanítványától, Theophrasztosztól származik, s egyes elemei a hippokratészi alapú orvoslás elméletéből, a nedvkörtanból. A botanikai tárgyú 12–19. könyvek mellett a 20–27., a növényi orvosságokkal foglalkozó kötetek anyagában számtalan alkalommal szerepel a rózsza, illetve a belőle

⁶ COLUMELLA, 4. jegyzetben *i. m.*, IX, 4, 4.

⁷ *Uo.*, X, 34–40.

⁸ *Uo.*, X, 111–112.

⁹ Lucius Iunius Moderatus COLUMELLA, *De arboribus*, XXX. = UÖ, *De re rustica*..., 4. jegyzetben, *i. m.*

nyerhető termékek és alapanyagok sora. Az ókori rózsaismeret minden bizonnyal legteljesebb összegzése található a terjedelmes enciklopédiában, annak ellenére, hogy valamennyi, tudományosnak tekinthető mozzanat a görög botanikából származik. A latinitásból csak a praxis eredményei érkeztek. Ehhez illeszkedik az a növényeket gyógyszeralapként felsorakoztató példatár, amely a művet a későbbi korok számára oly hasznossá tette.

A Mediterráneum civilizációinak gazdasági alapját az olaj- és a szőlőművelés, illetve a gabonatermelés nyújtotta. E civilizációs élőlények termelése, amelyet a fejlett agronómia támogatott, Európa-szerte fontossá vált, s a klimatikus lehetőségeknek megfelelően terjedt el. Források bizonyítják, hogy a növényfélék esetében számos változat létezett, amelyek a helyi körülményekhez legjobban alkalmazkodtak. A szőlő-, az olajfa- és a búzafajtáknak a származási, illetve elterjedési helyükre utaló nevet adtak, s ennek a hagyománynak a meglétét mutatja több, Plinius által felsorolt rózsza neve is.

Plinius panteisztikus szemléletű. Elképzelése szerint a világot teljesen áthatja a szellem, s emiatt van az, hogy a természet bármelyik egysége képes az ember számára tanulsággal szolgálni. A gyönyörködtető virág jelentősége tehát elsősorban etikai jellegű, s minden más haszon ebből következik. De miféle módon hasznosítják Plinius kortársai a rózsákat? A virág a maga sorsával az ember tanulságára szolgál, hiszen megmutatja és értékeli az emberi élet szakaszait. A virág felhasználása is kötődik az egyes életszakaszok jellemzőihez. Másrészt a rózsza növényként, illetve illatszerként való hasznosítása a religio, a római vallás hagyományainak és a mindennapi élet követelményeinek megfelelően történik, miközben a rózsatermesztést az agronómiai eljárások teszik lehetővé. A rózsza ember által történő használatában elkülöníthető egymástól a szakrális és a profán, még akkor is, ha olykor párhuzamosan zajlik. A rózsza a koszorúnövények közé tartozik, s legértékesebb vonását illatanyaga jelzi, amely révén oly módon kerül az ember kapcsolatba az istenekkel, mint a számára fontos, isteni tulajdonsággal felruházott őseivel, kortársaival vagy éppen ideáival. Másrészt a rózsza szakrális használata értékelési lehetőséget ad a köznapi, akár étkezési, ételkészítési, esetleg halottkultusz eljárásaihoz is. A rózsza koszorúban történő felhasználása rokonságot mutat a perzsáknál szokásos, az illatos növényekkel történő szakrális eljárásokkal, az illatáldozatokkal, amely által a rómaiak világából az is megmutatható, hogy e növény felhasználásának alapvető oka a virág mindent átható kellemes szagában, illetve az illatot adó olajában rejtőzik.¹⁰ Erre a jellegre utal:

„Magam inkább arra a feltételezésre hajlok, hogy a legáltalánosabban elterjedt illatszer az, amelyik a rózsából készül.”¹¹ [...] „Koszorúkötésre alkalmas kerti virágot őseink nagyon keveset ismertek, jóformán csak a violát és a rózsát. A rózsza leginkább cserjetermetű, tüskés, hasonlóan a vadszederhez, kellemes, de gyenge illatú. Szemcsés héjba zárt rügye kisarjad, majd nemsokára kiegyenesedve a zöld rózsabimbó lassanként vöröses színűvé válva széthasad és kinyílik, a virág kelyhében a közepén láthatóvá válik a sok sárga csúcsú porzósál. Koszorúnak szinte alig használják. Homérosz tanúsága szerint már a trójaiak idejében olajban áztatták. Később, amint már mondtuk, illatos kenőcsökbe került. [A rózsza] önmagában kész tárháza az orvostudománynak, sebtapaszkba és szemészeti – enyhén maró – gyógyszerekbe adagolják. Kissé aszalt formában a terített asztalok gyönyöreit is fokozza.”

Továbbá: *„A mieink a rózsza leghíresebb fajtái közé a praenesteit és a campaniait tették, mások szerint a milesiai is nagyon híres, melynek legfeljebb tizenkét lángvörös színű szirma van. Mások ehhez hasonlítják a trachusit, amely kevésbé vörös, majd a jelentéktelen fehéres színű alabandicaít, melynek sok, de kicsiny tüskéje van. Ezek [a rózsák] a szirmok számában, keménységében, könnyedségében, színében és illatában különböznek egymástól. A legkevesebb az öt-szirmú, a többinek ennél több, sőt van olyan fajta is, melynek száz szirma van. Ez Itália Campania nevű területén fordul elő, Görögországban pedig Filippi környékén található, de ott nem őshonos: a szomszédos Pangaeus hegyen terem számos kicsiny szirmmal. A lakosok innen*

¹⁰ PLINIUS, 4. jegyzetben i. m., XXI. 11, 21, 18; XXI, 11, 15; XIII, 1, 2.

¹¹ Uo., XIII, 1, 9 (STIRLING János fordítása).

áthozva elvetik, amely azután magról kikel. Az így nőtt [rózsa] erős illatú és nagy, széles szirmai vannak. Röviden: az illat annál erősebb, minél rücskösebb a növény kérge. Tiberius caesar uralkodása idején Caepio azt állította, hogy a százlevelűt nem teszik koszorúba, hanem csak annak szélére, és hogy sem illatra, sem kinézetre nem tetszetős. Van egy olyan fajta is, melyet mi Graecának nevezünk, s a görögök lychnisnek, ez a viola nagyságú nem kizárólag nyirkos helyeken fordul elő, és a szirmainak száma soha nem több ötnél. Illata nincs. Egy másik, melyet Graeculának neveznek, behajló, cipócska formájú szirmokkal rendelkezik, amelyek nem nyílnak ki, hacsak nem erőltetjük. Emiatt mindig bimbószerű kinézetű; igen széles levelei vannak. A másik [rózsafajta], melyet mucetumnak neveznek, mályvaszerű virágkehelyből nyílik ki, nagy olajtartalmú szirmokkal. Ezek között egy közepes nagyságú őszi fajta is van, melyet coroniolának neveznek. Mindezek – a coroniolát kivéve, mely a szeder között is megterem, és sokféle módon hamisítják – nem illatosak. Egyébként az igazi [rózsa] erősen függ a talaj minőségétől. A cyrenei a legillatosabb, és a belőle készült kenet a legkellemesebb. A hispaniai Carthagóban egész télen már korán virágzik. Az időjárás is befolyásolhatja a rózsza tulajdonságait, egyes években ugyanis kevésbé illatos, mint máskor. A száraz helyeken növő rózsák illatosabbak, mint a nedves talajban élők. [...] A korai a Campana, a virágfüzérnek való a Milesia, ez legújabbban azonban eltűnt Praenestinából.”¹²

A császár kori szerző elsőként a rózsza használatba kerülésének okára mutat rá. A rózsza kerti növény, vad alakjai kevésbé használtak, mint az ember által termesztettek.¹³ A koszorúkötésnél ugyan rámutat arra, hogy e művelethez szükséges nyersanyag nem a vadonból, hanem az ember által fenntartott kertből nyerhető, s arra is, hogy a viola mellett a rózsza lenne a legrégebből ismert koszorúnövény, de arról nem szól, hogy a koszorú elkészítéséhez miért találták alkalmasnak a növény virágát. Mivel hangsúlyozza, hogy koszorú helyett inkább olaj, kenőcs illatosítására használták, előtérbe állítja a virág intenzív szagát.¹⁴ Nem véletlenül, hiszen a koszorúkat többnyire magas illóolaj-tartalmú növények szerteiből kötötték, hogy az átfűlt testre kerülve, azt kipárolgásuk révén lehűtsék, mintegy így jelezve az isteni gondviselést, azaz az enyhítő, gyógyító hatást. Plinius a koszorú és a rózsás olaj megidézésével jelzi a növény kultikus felhasználását. Azt sem hanyagolja el, hogy a rózsza kész tárháza az orvosi, gyógyszerészeti szereknek, és hozzájárulhat az élvezetes táplálkozáshoz is.

Mi az, amit a rózsahasználat kapcsán olyannyira hangsúlyoz Plinius? Növényismertetője szerkezetét meghatározzák ezek a szempontok. Plinius a származási helyükkel, a virág sziromszámával, illetve illatosságával áttekinthető rendet teremt a rózsák között.¹⁵

Művében összesen 12 rózsaváltozatot sorol fel. Ezek mindegyike kerti növény,¹⁶ többségük származási helyet, illetve származási közeget nevez meg. A leghíresebb rózsza címért a praenestei, a campaniai és a milesiai vetélkedik. Lángvörös szirma van bármelyiknek, s legfeljebb 12 sziromból állnak. A trachusai rózsza azonban fakóbb, még jelentéktelenebb az alabandicai. Az illattalan rózsák egyikének a neve Graeca, a másik – amely a szirmait nem nyitja ki rendesen, s cipócska formájú virágot képez – a Graecula. A legillatosabb a kenetnek használt cyrenei, s a legkorábban virágzó a hispaniai Carthagóból származó változat. Az ekként megnevezett rózsák azonban botanikailag azonosíthatatlanok. A felsorolt egy-két tulajdonság jóvoltából a későbbi korok emberei ugyan igyekeztek azonosítani növényeiket a pliniusi növényekkel, de buzgalmuk többnyire nem járt sikerrel, s elképzelésük sosem nyerhetett igazolást. Az a tulajdonságok szerinti halmazképzési technika azonban, amelyet Plinius leír, a későbbi korok növénykutatói számára példát mutat. A származási hely és egy-két felhasználási mód szempontjából hangsúlyozódó rózsasajátosság összekapcsolása hagyománnyá válik, s a 16–17. századig a kéziratokban, illetve sokszorosított művekben a rózsák identifikálását ekként végzik.

¹² Uo., XXI, 10, 4, 1–21 (STIRLING János fordítása).

¹³ MACDOUGALL, 5. jegyzetben i. m.; THACKER, 3. jegyzetben i. m.

¹⁴ PLINIUS, 4. jegyzetben i. m., XXI, 18.

¹⁵ Uo., XXI, 18.

¹⁶ Uo., XXI, 40, 11, 69; XXI, 10, 4, 20–21.

A rómaiak nem a rózsavirágokból, hanem a virágról letépett szirmokból készítették a koszorúkat úgy, hogy vékony és hajlékony gallyra, indára, fonálra egymás mellé húzták a középen átszúrt, színes szirmleveleket. Számukra azok a rózsaváltozatok az érdekesekek, amelyek olajforrása nem a virág termőjében vagy egyéb helyeken található, hanem magukban a szirmokban. S talán leginkább a Paestum kapcsán felemlített változat lehetett koszorúfűzésre alkalmas. Pontos megfigyelésre utal az az észrevétel, hogy száraz helyeken illatosabb rózsák fejlődnek. Ez ismét csak arra utal, hogy az illat megléte mennyire fontos volt a rózsát felhasználóak számára.

Plinius a campaniai, a milesiai és a praenestei rózsza bemutatásakor a virágzás idejére is kitér. Az említett hispaniai változat az, amely már nagyon korán virágzik. Fontos sajátosság lehet ez, hiszen a növényt vagy növényváltozatokat így akkor is fel lehet lelteni, ha elmúlt a szokásos rózsavirágzás ideje.

A *Naturalis Historia* XXI. könyvéből idézett szöveg a származási helyek szerint megnevezett változatokon belül az alcsoportokat a szirmosság milyensége révén képezi, illetve az illat megléte vagy hiánya által. A termesztésbe bevont rózsákra az ötnél inkább több szirmúság a jellemző. Fontos az úgynevezett százszirmú rózsza – amely névben a szám csupán a sok szirm meglétére utal: ugyanígy hivatkozott az ilyen növényváltozatra Hérodotosz is –: a sokszirmú rózsát Plinius szerint Itáliában Campania területéről ismerik, illetve az északhellen területen található Filippi környékén. (Erről a magról is nevelhető, birodalomszerte kedvelt növényről a szerző hangsúlyozza, hogy erős illatú és feltűnően sokszirmú, annak ellenére, hogy illata és kinézete nem tetszetős.)

A rózsák gondozását illetően Plinius a különböző szöveghelyeken számtalan apró javaslattal él. Ezekből összerakható, hogy hol volt érdemes a rómaiaknak rózsákat termesztő helyeket létesíteni, milyen funkcióknak kellett megfelelni a rosariumoknak, a birodalom mely területéről szállították a luxusigényeket kielégítő rózsákat, s milyen praktikákban kellett otthonosnak lenni a kertészeknek. Javaslat szerint a virágkötéshez és illatanyaggyerítéshez alkalmas nyersanyagot szolgáltató rosariumi növényektől öt évig várható megfelelő minőségű termés. A gondos kertészeknek vagy meg kell nyírnia a tüskés bokrokat, vagy hathatósabb fiatalítást választ, és a talajig leégeti a gallyakat. Tud arról is, hogy nemcsak a magvak keltetésével nevelhető virágban gazdag növény, de oltás révén is. A rózsza megfelelően művelt talajon él meg, amelynek azonban száraznak és soványnak érdemes lennie, s ráadásul a szőlőültetvényeknél szokásos mélységnél sekélyebben kell csak forgatni. Számítása szerint egy hold rózsza megmunkálásához 70 munkásra van szükség. A rózsza előhajtathatónak is bizonyult olyankor, ha a tövébe árkot ásnak, s abba meleg vizet öntenek.

A koszorúba illeszthető rózsák kertészeti szerepét leggyakrabban a gyógyászati célú felhasználásuk indokolta. Ez lesz az a hagyomány, amelyre a humorálpatólogiai szemléletű orvoslás szereplői az elkövetkező másfél évezredben oly sokszor hivatkoznak.¹⁷

Plinius műve az első antik munka, amely szisztematikusan megokolja a rózsza emberi kultúrába vonását, s mindazokat a használati módokat áttekinti, amelyek az élő növényre, illetve a belőle nyerhető alapanyagokra és szerekre vonatkoznak. A rózsza ismert fajtáiról is tudósít iratában, s arra is tartalmaz jól követhető útmutatást, hogy miként kell az értékes növényeket agronómiailag gondozni. Elmondja, milyen környezeti, éghajlati, termesztési körülmények között nyerhető a virágból a legjobb minőségű anyag.

A Titusnak, a leendő császárnak 77-ben ajánlott enciklopédiát a megjelenése után hamarosan másolatokban terjesztették. A harmadik századtól kivonatokat készítettek belőle, amelyek többnyire az orvosi kézikönyvek részévé váltak. Az antik tudást krisztianizáló kései egyházatyák mindegyike fontosnak találta a mű sokszorosítását és kivonatolását. A népszerű írás hatása éppúgy megmutatkozott a keleti patrisztika hagyományait még tiszteletben tartó Tertullianus műveiben, amint a nyugati hagyományt és a pliniusi művet alapként kezelő Isidorus Hispalensis *Etimológiák* könyvében, illetve a skolasztika domonkos szerzője, Albertus Magnus életművében.

¹⁷ *Uo.*, XXI, 10, 4, 20–21; XXV, 2; XXV, 5, 17–18; XXI, 4, 21–19.

A rózsáról történő pliniusi összefoglalás útmutatója lett a középkor és a muszlim világ emberének. Európa szinte valamennyi kolostori könyvtárában fellelhető volt valamilyen szövegváltozata Plinius összegző művének, s nemcsak a tudós szerzetesek, hanem a szerzetesi iskolákban tanuló ifjak is forgatták olykor tankönyvként, olykor pedig orvosi vagy erkölcsbotanikai példázatok forrásaként.